

References:

1. Dees J. G. The meaning of social entrepreneurship. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, 2001. URL: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf
2. Grameen Bank. (n.d.). URL: <https://www.grameen.com>
3. Pillai, Sharanya (2 February 2019). "Gojek raises over US\$1 billion as ride-hailing giants beef up their portfolios". The Business Times. Retrieved 2 February 2019. URL: <https://www.businesstimes.com.sg>
4. Emmanuel D. Dayalo. Gawad Kalinga: An assessment of the community extension program. Pantao Journal. Volume 3, Issue 4 (2024). DOI: 10.2139/ssrn.2434571
5. Mottainai! – A Practice Theoretical Analysis of Japanese Consumers' Food Waste Reduction," Sustainability, MDPI, vol. 11(23), pages 1-14, November. DOI: 10.3390/su11236645

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-73>

**THE MIGRATION PARADOX OF THE WAR:
REVERSE REMITTANCES FROM UKRAINE**

**МІГРАЦІЙНИЙ ПАРАДОКС ВІЙНИ:
РЕВЕРСИВНІ ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ З УКРАЇНИ**

Romashchenko T. I.

*PhD in Economics,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Economics and International
Economic Relations
Bohdan Khmelnytsky National
University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine
Visiting Professor
Bielefeld University,
Bielefeld, Germany*

Ромашенко Т. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та
міжнародних економічних відносин
Черкаський національний
університет імені Богдана
Хмельницького
м. Черкаси, Україна
гостьовий професор
Білефельдський університет
м. Білефельд, Німеччина*

Повномасштабне російське вторгнення в Україну призвело до появи принципово нового, з огляду на обсяги, для держави явища –

реверсивних/зворотних грошових переказів (англ. – reverse remittances). Окрім загострення демографічної кризи та болючої втрати людського капіталу внаслідок вимушеної зовнішньої міграції, жертва агресії несподівано стала ще й потужним донором грошових коштів для країн, що приймають українських біженців. І це при тому, що Україна традиційно вважалась нетто-реципієнтом грошових переказів від багатомільйонної армії трудових мігрантів в різних куточках світу. Проте неспровокований напад сусідньої держави в лютому 2022 року докорінно змінив ситуацію. Під час війни мільйони українців, переважно жінки та діти, були змушені покинути власні домівки, рятуючись від російської агресії. Опинившись на чужині, вони почали активно витратити за кордоном зароблені в Україні кошти.

За оцінками Національного банку України (НБУ), наприкінці 2022 року обсяги витрат українських вимушених мігрантів в країнах-прийому зросли втричі і досягали сукупно 2 млрд доларів США на місяць [1]. Орієнтовна річна сума реверсивних грошових переказів у розмірі 24 млрд доларів США виглядала приголомшливою, адже вдвоє перевищувала приватні грошові перекази, які продовжували надходити в Україну. Зокрема у 2023 році, за даними НБУ, вони склали лише 11,4 млрд доларів США [2].

Виходячи з цього, маємо констатувати міграційний парадокс війни, коли країна, яка потерпає від катастрофічних соціально-економічних та фінансових негараздів, спровокованих масштабною зовнішньою агресією, також зіштовхнулася із потужним відтоком валютних ресурсів у вигляді зворотних грошових переказів. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що з початком бойових дій можна було б очікувати зростання надходження в Україну традиційних грошових переказів від мігрантів. Натомість обсяги таких приватних трансфертів падають, а реверсивних (до мігрантів) – зростають. Як наслідок, Україна під час війни стала нетто-донором грошових переказів.

Враховуючи новизну явища та його можливий вплив на всі залучені сторони, нами було вирішено провести якісне дослідження за участю українських біженців в окремих країнах ЄС [3], де вони знайшли тимчасовий прихисток. Низка напівструктурованих інтерв'ю, респондентами яких стали переважно українські жінки, мала дати відповідь на актуальні питання, пов'язані з реверсивними грошовими переказами:

– якими каналами та джерелами фінансової допомоги з дому найчастіше користуються українські вимушені мігранти;

- наскільки відчутною є така підтримка для переміщених українців за кордоном і на що зазвичай витрачаються отримані кошти;
- з якими проблемами стикаються біженці, коли йдеться про зворотні грошові трансфери;
- чи впливає стать переміщених українців на динаміку отримання реверсивних грошових переказів.

Основні результати дослідження свідчать про наступне. По-перше, майже всі опитані нами вимушені мігранти підтвердили, що витрачали або продовжують витрачати в країні перебування гроші, отримані з дому. При цьому частота використання реверсивних грошових переказів була вищою одразу після прибуття. З плином часу регулярність таких переказів з України почала зменшуватися. Як наслідок, сьогодні багато біженців користуються коштами українського походження періодично, а дехто вже взагалі відмовився від них. Основною причиною цього є активна інтеграція українців у приймаюче суспільство, зокрема, у місцевий ринок праці.

По-друге, результати опитування підтвердили те, що суворі обмеження НБУ на виведення коштів за кордон залишили українцям єдиний дієвий механізм (окрім безпосереднього вивезення готівки) отримувати гроші з України. Йдеться про використання біженцями за кордоном здебільшого дебетових карток з рахунками у гривні, емітованих вітчизняними банками. Типовий власник такої картки використовує її двома способами: або розраховується в касі в країні перебування, або знімає необхідну суму готівки в місцевому банкоматі. Звичайно, в обох випадках відбувається автоматична конвертація гривні в місцеву валюту – євро.

По-третє, основними донорами реверсивних грошових переказів респонденти найчастіше називали своїх чоловіків та інших родичів, які через банківський веб-додаток періодично поповнюють, а фактично – переказують кошти переміщеним за кордон близьким. Заробітна плата в Україні та власні заощадження є також частими джерелами зворотних грошових переказів.

По-четверте, структура витрат українських вимушених мігрантів за кордоном виглядає досить однотипною. В основному гроші з України витрачаються на їжу, одяг, освіту, транспорт і розваги. Останній пункт передбачає відвідування музеїв та виставок, дитячих розважальних центрів, кінотеатрів тощо.

По-п'яте, переважна більшість біженців з України, яких ми опитали, заявила, що не відчують особливих труднощів з використанням своїх банківських карток. Українці з розумінням ставляться до комісій, які

стягуються за конвертацію гривні в євро. Оскільки суми, які вони зазвичай знімають у банкоматах або витрачають у торговельних центрах, досить скромні, такі комісії не є для них критичними. Те саме можна сказати і про обмеження, запроваджені НБУ. Всі респонденти практично ніколи не потребували перевищення встановлених ним лімітів.

По-шосте, відповіді нечисельних чоловіків-респондентів дещо урізноманітнили загальну картину опитування. Деякі з них взагалі не отримували жодних зворотних грошових переказів з України. За їхніми словами, вони утримують себе виключно за рахунок працевлаштування в країні перебування і не залежать від фінансової допомоги з дому. Ті ж, хто користується коштами з України, покладаються винятково на свою зарплату або заощадження там.

Результати нашого дослідження серед іншого дозволяють сформулювати рекомендації для всіх сторін, залучених до проблематики зворотних грошових переказів.

Для України. Допоки тривають бойові дії, українській владі слід продовжувати діалог з європейськими урядами щодо збереження соціально-економічної та фінансової підтримки українців за кордоном. Важливо при цьому нагадувати іноземним партнерам, що їхня допомога на місцях певною мірою компенсується надходженням і витрачанням українцями грошових трансфертів з дому. Реверсивні грошові перекази сприяють розвитку економік країн прийому через підвищення платоспроможного попиту в них.

Будь-які заклики української сторони припинити таку підтримку, щоб біженці повернулися додому, на наше переконання, будуть контрпродуктивними [4]. До завершення війни більшість вимушених мігрантів не повернуться в Україну, а от в разі припинення чи зменшення місцевої допомоги їхня залежність від зворотних грошових переказів зростатиме. Це, в свою чергу, посилить виклики, з якими зіштовхується грошово-кредитна та фінансова система України в умовах воєнного стану.

Для країн прийому. Той факт, що більшість українських біженців все ще залежить від грошової підтримки з України, доводить, що матеріально забезпечити себе на чужині вони поки не в змозі. Це підтверджує необхідність продовжувати надавати їм всебічну допомогу в країнах прийому. Така підтримка з-поміж іншого має передбачати достатні соціальні виплати, допомогу у пошуку роботи чи перекваліфікації, а також фінансування мовних та інтеграційних курсів. Скорочення або припинення такого сприяння матиме значний

негативний вплив на економічне становище переміщених українців, що може призвести до зростання соціального напруження в приймаючих суспільствах.

Для вимушених мігрантів. Озвучене більшістю біженців бажання якнайшвидше покінути із залежністю від зворотних трансфертів може бути реалізоване через активнішу інтеграцію в приймаючі суспільства. Вивчення мови та офіційне працевлаштування в країні перебування, безумовно, зменшить і, зрештою, припинить покладання вимушених мігрантів на реверсивні грошові перекази. Більше того, успішне долучення до ринку праці приймаючих країн на певному етапі дозволить українцям переказувати частину зароблених коштів своїм близьким додому – в Україну. В умовах триваючої агресії та критичної залежності нашої держави від зовнішнього фінансування значимість традиційних грошових переказів мігрантів важко переоцінити.

Література:

1. Borysenko I. Ukrainians' expenditures abroad triple to \$2 billion a month, NBU says. *The New Voice of Ukraine*. 2022. URL: <https://english.nv.ua/business/ukrainians-expenditures-abroad-triple-to-2-billion-a-month-nbu-says-news-50290457.html> (дата звернення: 17.01.2025).
2. National Bank of Ukraine. Remittances in Ukraine. 2024. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y_en.pdf (дата звернення: 22.01.2025).
3. Romashchenko T. Reverse remittances as a new normal for Ukraine: evidence from Germany and Austria. *Forced Migration Review*. 2024. Issue 74. P. 15-18. URL: <https://www.fmreview.org/financing-displacement-response/romashchenko/>
4. Romashchenko T. Incentives in reverse: returning Ukrainian refugees. *Social Europe*. 2024. URL: https://www.socialeurope.eu/incentives-in-reverse-returning-ukrainian-refugees_ (дата звернення: 20.01.2025).